

РЕЦЕНЗИЯ

на

Дисертационен труд за получаване на образователна и научна степен „доктор” по докторска програма (научна специалност) „Народно стопанство (вкл. регионална икономика и история на народното стопанство)”, професионално направление 3.8. „Икономика”, област на висше образование 3. „Социални, стопански и правни науки”

Тема на дисертационния труд: „Териториалната локализация за бизнеса /на примера на област Кърджали/”

Автор: Теньо Николов Манолов, докторант в самостоятелна форма на обучение към катедра „Регионално развитие”, Стопански факултет, Тракийски университет, гр. Стара Загора

Рецензент: проф. д-р Юлияна Иванова Благоева-Яркова, катедра „Регионално развитие”, Стопански факултет, Тракийски университет, гр. Стара Загора. Научна специалност „Народно стопанство (вкл. регионална икономика и икономика на околната среда)”

Рецензията е подготвена на основание Заповед №1654/28.06.2016 г. на Ректора на Тракийски университет, Стара Загора

1. Кратки биографични данни на докторанта:

Докторант в самостоятелна форма на обучение Теньо Манолов е роден на 28.03.1974 г. През 1997 г. придобива магистърска степен с професионална квалификация „Счетоводство и контрол”, УНСС, гр. София.

Теньо Манолов е зачислен в самостоятелна форма на обучение по докторска програма (научната специалност) „Народно стопанство (вкл. регионална икономика и история на народното стопанство)”, професионално направление 3.8. „Икономика”, област на висше образование 3. „Социални, стопански и правни науки”, към катедра „Регионално развитие” Стопански факултет, Тракийски университет (Заповед №2358/13.12.2012).

През периода на своята докторантура, Теньо Манолов покрива всички изисквания в учебния план, участва в научни форуми, повишава квалификацията си чрез специализиращи курсове и обучителни семинари. Отчислен е с право на защита в рамките на тригодишния срок на докторантурата (Заповед №2294/27.10.2015).

Докторантът владее много добре английски и руски език, притежава отлична компютърна грамотност.

Теньо Манолов е с богат професионален опит в областта на местното и регионално развитие, като е заемал редица отговорни длъжности: финансов контролор на област Пловдив, зам. кмет на община Асеновград, Директор Дирекция „Евроинтеграция и хуманитарни дейности” към община Марица, експерт Мониторинг към МТСП, началник сектор „Инвестиции и проекти” към община Кърджали. Придобива и практически опит в областта на бизнес проблематиката, като е работил за компании както от нефинансовия, така и от финансовия сектор. Автобиографията му показва и много други активности и умения, които са свързани с проблематиката на дисертационния труд.

2. Обща характеристика на дисертационния труд:

Представената ми за рецензиране дисертационна разработка на докторант Теньо Манолов е обсъдена и предложена за публична защита от разширен катедрен съвет на катедра „Регионално развитие” на Стопански факултет, на 15.06.2016 г. (Заповед № 47/10.06.2016г. на Декана на Стопански факултет, ТрУ)

Дисертационният труд е представен в обем от 202 стр., в т. ч. основен текст 177 стр., структуриран в „увод”, „три основни глави”, „заключение”. Дисертацията включва още 27 приложения, списък на фигурите (43 бр.) и списък на таблиците (48 бр.). В справката за използваната литература са посочени 106 източника, от които на български език 22 бр., (вкл. 10 бр. научни трудове и 12 бр. стратегически и нормативни документи, справочна литература), 76 бр. чуждестранните литературни източници и 8 бр. интернет сайтове.

Дисертационният труд на тема „Териториалната локализация за бизнеса /на примера на област Кърджали/” е актуална, навременна и оригинална разработка по отношение на всички ключови компоненти на научното изследване – цел и задачи, предмет и обект

Първо: Реализираните локализационни решения на бизнес единиците предопределят за дълго време пространствената структура и организация на икономическата система, както и ефективността от нейното регионално развитие. Някои учени определят локализационните подходи и модели като вид прогностични инструменти за бъдещо пространствено развитие или за бъдещо изменение на съществуващи пространствени обекти. Това означава, че реализираните пространствени решения днес ще определят възможностите за растеж и качество на живот утре.

Второ: Регионалистиката в България се нуждае от такива проблемни проучвания, които да дискутират как в условията на една пазарна стопанската система въздействат пазарните сили за избор на местоположение на стопанските дейности.

Трето: Има обществено признат проблем - искаме да развиваме икономиката на страната и то да го правим балансирано в пространството, а значителна част от регионите в България не могат да привличат бизнеси, да генерират предприемаческа активност. Това е свързано с вътрешни и външни за регионите фактори. Кои са те, доколко местните/регионални фактори доминират и доколко значимо е състоянието на общата бизнес среда, на регионалната и икономическа политика на държавата?

Четвърто: Отварянето на икономиките в глобалното стопанство предоставя повече алтернативи за локализация на бизнеса и затова регионите трябва да познават своите т.нар. „push” и „pull”, фактори за бизнеса, за да бъдат конкурентоспособни.

Териториалната локализация на бизнеса в област Кърджали е резултат от една страна от процеси и проблеми валидни за националната икономика в условия на пазарно-ориентирана стопанска система и динамични глобални предизвикателства, а от друга страна – от специфични тенденции и фактори действащи на регионално ниво. Върху това се основава и обосновката на необходимостта и актуалността на проведеното научно изследване в област Кърджали още в увода на дисертацията, като се подчертават конкретните аспекти на значимостта на разглежданата проблематика.

Много добрата формулировка на проблемите в уводния раздел предпоставят фокуса на основната изследователска цел, която логично включва диагноза на състоянието на стопанската активност в област Кърджали, фактори, които я детерминират и съответно предложения за подобряване на бизнес средата. Шесте задачите следват правилно избран път за постигане на целта в контекста на формулираната теза на дисертационния труд.

Така за предмет на анализ и оценка се приема влиянието на социално-икономическата среда върху развитието на фирмите в област Кърджали. Предметът определя и самия обект, който се проучва - регионалното стопанство и нефинансовите предприятия в област Кърджали, за което се прави заявка още с темата на дисертацията. Изследването стъпва на много добро познаване на теоретичните концепции за същността и моделите за локализация на бизнеса и за регионално стопанско развитие.

Дефинираната теза свидетелства за сериозен изследователски ангажимент и носи потенциал за научни и научно-приложни приноси.

Впечатление прави богатия методичен инструментариум, използван от един докторант в самостоятелна форма на обучение – 1) общонаучни подходи и методи: анализ и синтез; индукция и дедукция; систематизиране; ранжиране; анкетиране; 2) икономически и икономико-статистически: диагностичен и сравнителен анализ, вкл. коефициент и темп на растеж (на прираст); средни величини; вариационен анализ; индексен анализ; структурен анализ; shift-share анализ; 3) при използване на статистическите методи е приложен съвременен статистически програмен продукт – SPSS, като е направена много добра интерпретация на получените резултати.

С цел постигане на висока степен и качество на информационно осигуряване на емпиричния анализ, както и за по-задълбочена аргументация на формулираната теза, а също така и на изведените твърдения, е събрана, обобщена и систематизирана статистическа информация, публикувана от Националния статистически институт (НСИ), ТСБ-Кърджали и др. Субективната информация се базира на собствено анкетно проучване на бизнес единици в област Кърджали. Много добро впечатление прави, че авторите таблици и графики са с посочени първични данни в приложенията на дисертационния труд.

Дисертационният труд убедителното постига заложената цел и може да се приеме за завършено самостоятелно научно изследване с високо качество, основано на теоретични и методични познания по проблематиката на разработката и с научно-приложни резултати и приноси, които минават отвъд регионалния обхват на изследването.

3. Съдържание и получени резултати

В *увода* присъстват всички необходими елементи за този раздел на дисертационен труд в направление „Икономика“ (представяне на проблема и обосновка на актуалността, цел и задачи, предмет и обект на изследването, методичен инструментариум и информационна база). Дисертантът също отбелязва едно важно ограничение за своето проучване – приема значимостта на специфичната демографска, етническа и конфесионална структура на региона, културните и стопански традиции, но информацията не е обективизирана и достатъчна, за да се отчете влиянието на тези фактори, а част от отчетените резултати и тенденции са свързани именно с тези специфики.

Теоретичният фундамент на дисертационната разработка в *първа глава* обхваща четирите основни аспекта на проблематиката свързана с териториалната локализация на бизнеса – същността и ролята на пространствения фактор, формирането на локалното стопанство и факторите за избор на местоположение на бизнес активността, теории за регионалния растеж и развитие. Дисертантът демонстрира богата информираност и познания в изследваната научна област, като прави добър опит за реализиране на три релации – историческа, сравнителна и концептуална. В раздела е направен исторически преглед на теориите и моделите, очертават се основните им характеристики като се открояват онези с най-висока степен на връзка с външните фактори на бизнес средата - характеристиките на територията и елементите на

социално-икономическата среда. Самостоятелен раздел от първа глава е посветен на използвания основен методически инструментариум.

Втора глава от дисертацията се фокусира върху характеристиката на териториалното стопанство на област Кърджали. Анализът на регионалното стопанство на област Кърджали е реализиран с прилагане на икономико-историческия анализ и синтез, както и чрез икономико-статистически показатели за оценка. Представената динамика на социално-икономическата ситуация в област Кърджали е за периода 2008-2014. Равнището на социално-икономическо развитие на област Кърджали се изследва въз основа на обобщаващи оценки и единични измерители за демографското, икономическото, социалното и инфраструктурното състояние. В хода на анализа показателите на област Кърджали се съпоставят със средното равнище за България и ЮЦР, и се определя ранговото място на областта. Анализът навлиза и при определяне на вътререгионалните различия между седемте общини на област Кърджали. Още по-голяма пълнота на изследването се постига чрез направената динамична характеристика на генералната съвкупност на обекта на изследване – нефинансовите предприятия от област Кърджали – брой и структура (размерна, териториална, отраслова). Особено важен елемент е определения локализационен коефициент по отраслови дейности, което насочва към търсене на приоритетни направления в бизнес активността. Задълбочаване на интерпретацията и постигане на по-голяма убедителност по отношение изводите за териториалната локализацията на икономическите дейности в област Кърджали се реализира чрез прилагане на „shift-share” анализа. Така дисертантът обяснява националния, структурния и локалния ефект при установената динамика на отделните отраслови дейност. Заслужават внимание обобщените резултати от направения анализ. Интерес представляват открояващите се демографски процеси и тенденциите в трудовата заетост, които извеждат област Кърджали сред първите пет в страната, на фона на крайно ниския ранг на областта по икономическо развитие. Важно е да се отбележи, че са посочени дейностите със силен локален ефект през наблюдавания период – преработваща промишленост, строителство, туризъм, към които трябва да се насочи местната и регионална политика и подкрепа.

Докторант Теньо Манолов демонстрира умение да прилага теоретични конструкции към емпиричен материал за представяне на научни изводи и обосновани препоръки в разработената **трета глава** на дисертационния труд. В първи раздел се дискутира не просто същността и значимостта на бизнес средата с нейната структура и компоненти, а се представя информация за нейното състояние на национално равнище и в рамките на област Кърджали. Дисертантът прави и характеристика на динамиката на бизнес средата за периода 2011-2014 при нелесни условия за осигуряване на обективна информация и данни. Уместно е засегната нормативната проблематика, като важен институционален фактор за намаляване на административните тежести и разширяване на местните възможности за правене на бизнес. За да допълни и направи по-достовирен своя анализ, изводи и препоръки, авторът провежда собствено анкетно проучване сред 149 нефинансови бизнес единици в област Кърджали. Научното търсене е насочено към факторите, определили локализационния избор на фирмите, основните проблеми за бизнес единиците в региона, удовлетворение от локализацията. Дадена е възможност на респондентите да поставят оценка на инфраструктурните условия, човешките ресурси и взаимоотношенията с местната администрация, като част от основните фактори, детерминиращи избора на местоположение на бизнес дейността. Направена е обработка на отговорите с програмен продукт SPSS, която е допълнена от тестване на статистически хипотези, с представени в приложенията статистически обработки. По основните анкетни теми правят впечатление следните резултати:

➤ Основни локализационни фактори: относително ниска цена на трудовите ресурси; наличие на трудови ресурси с необходимата квалификация; лична аргументация на собственика.

➤ Основни проблеми: характера на националната политика и мерки за развитие на бизнеса, липсата на ясна стратегия за развитие на региона, слабия пазар в областта.

➤ Удовлетвореност от локализацията: 97% отговарят с по-скоро „Да”.

Дисертантът много добре интерпретира получените резултати като дори без налична обективна информация, препраща някои на пръв поглед противоречиви резултати към специфичните характеристики на региона - утвърдени семейни връзки, културни и стопански традиции, етнически и конфесионален състав на трудовите ресурси.

В тази глава са изведени проблеми и възможности в контекста на регионалната политика, което е обяснимо предвид посочения основен проблем „липса на ясна стратегия за развитие на региона” в програмен период 2007-2013г. Приемам идентифицираните условия за реализиране на иначе добре интегрираната проблематика на бизнес средата в Областната стратегия за развитие на област Кърджали 2014-2020 г. Правилно също е отбелязано, че проблематиката на местната бизнес среда е по-скоро проблем на местната, отколкото на регионалната политика за развитие.

Удовлетворение изказвам от сериозното подобрение на трета глава чрез включване на конструктивния раздел „Препоръки за привличане и задържане на бизнес активност в област Кърджали”. Впечатлена съм от първата част на този раздел, в която дисертантът посочва концептуалната база за своите предложения. Макар че идеите на докторанта могат да бъдат приети с известна условност, принципно те са необходима база за всяка мярка и/или цялостна програма за подкрепа на бизнес средата, като приемам разграничаването на предложените мерки на национално и регионално/местно ниво.

Заключението е сполучливо обобщение на получените резултати, като са открити основните изводи и препоръки, които могат да се направят към оторизирани органи за разработване на стратегии и програми за подобряване на бизнес средата. Положителна страна е яснотата и конкретиката, която се очаква в този раздел на дисертационната разработка, като по този начин стават видими задълбочеността, теоретичната и методичната обосновааност и постигнатите цел и задачи на дисертационната разработка.

4. Основни научни и приложни приноси

Справката за приносите отразява коректно действителните резултати и научните постижения в дисертацията на докторант Теньо Манолов. Водещи за дисертационния труд са следните научни и приложни приноси:

➤ Направен е обзор на теориите и моделите за локализация на бизнес единиците и за регионалното развитие, като се прилага триаспектен подход – исторически, сравнителен и концептуален: реализиран е исторически преглед на теориите и моделите, очертани са основните им сравнителни характеристики, открити са онези с най-висока степен на връзка с външните фактори на бизнес средата - характеристиките на територията и елементите на социално-икономическата среда

➤ Адаптиран е методически инструментариум за равнището на социално-икономическо развитие на област Кърджали и съставните ѝ общини чрез формиране на система от показатели и е извършена оценка влиянието на националния, структурния и локален ефект върху развитие на стопанските дейности чрез прилагане на „shift-share” анализа.

➤ Определена е в динамичен план ранговата позиция на област Кърджали сред останалите области в страната, както и позицията на принадлежащите ѝ общини,

определени са икономическите дейности със силен локален ефект и конкурентни предимства за областта.

➤ Обективната информация за бизнес средата в област Кърджали е разширена с интерпретация на субективната оценка на бизнеса за водещите локализационни фактори и за основни проблеми за развитие на бизнеса в областта чрез проведено собствено емпирично извадково проучване сред фирмите от всички общини на област Кърджали.

➤ Предложени са мерки за подобряване на бизнес средата в област Кърджали на базата на концептуална обосновка, като е даден приоритет на мерките на регионално/местно равнище и тези свързани с интелигентната специализация, иновациите и институционалния режим.

От времето, когато започват съвременните изследвания за локализацията на бизнеса и на локализационните фактори (германската локализационна школа от 19-20-ти век) тяхната значимост е оценявана както от гледна точка на самия бизнес (микроикономически подход), така и от управляващите органи – национално правителство, местни органи за управление, т.е. подходът на изследването тук прераства в политикоикономически - за нуждите на държавната, регионална и местна политика. Тъй като подобни изследвания за България и нейните региони все още не са достатъчни, затова резултатите от дисертационното изследване могат да послужат на експертите и специалистите в публичния и частния сектор, заети в областта на регионалното развитие и регионалната политика, публичната администрация на национално и местно ниво, агенции и институции, развиващи инвестиционни проекти по отношение на секторните политики, които търсят ефективни решения за развитие на българските региони.

Представената дисертационна разработка е цялостен труд с подчертан изследователски подход и научно-приложен характер именно за нуждите на изграждане на благоприятна бизнес среда за привличане и задържане на бизнес активност.

5. Критични бележки и препоръки

Към докторанта могат да се отправят някои бележки, които се отнасят както за представения дисертационен труд, така могат да послужат и като препоръки за бъдещи научни разработки:

- При така формулирания предмет на дисертацията има очакване за прилагане на икономически инструментариум, чрез който да се измери силата и посоката на влияние на компонентите на социално-икономическата среда върху локализацията на бизнеса, което не е извършено. Същинският предмет на изследване и анализ, който е видим и безспорен е равнището и динамиката на социално-икономическата среда, както и структурата на икономическите дейности в област Кърджали и присъединените към нея общини (2-ра глава), както и проблемни аспекти на бизнес локализацията (3-та глава)

- Би могло още по-добра връзка да се направи между теоретичния раздел, от една страна и аналитичната и конструктивна част, от друга страна, за да бъде по-лесно обвързането между мерките за подобряване на бизнес средата и тези за регионалния/местния растеж и развитие.

- Отсъства отчетливо формулиран обобщен извод относно тезата на дисертационния труд - дали социално-икономическото развитие в област Кърджали следва националната динамика през наблюдавания период 2008-2014 и кои са регионалните специфики, които могат да се превърнат в притегателна сила за локализация на бизнеса.

- В дисертационния труд и автореферата към него са допуснати правописни и технически грешки.

Въпрос: Вижда ли дисертантът нови възможности за засилване на входящите потоци от бизнес единици и дейности в област Кърджали в краткосрочен и средносрочен план?

6. Публикации по темата на дисертацията и автореферат:

Докторантът Теньо Манолов има три публикации по проблематиката на дисертационния труд, две от които са самостоятелни. Резултатите от дисертационната разработка са добили публичност чрез представяне на две международни конференции под формата на научни доклади. Представеният автореферат отразява структурата и съдържанието на дисертационния труд, синтезира изследваните и анализирани проблеми. Съставен е от четири раздела, които включват: 1) обща характеристика на дисертационния труд;; 2) структура на дисертационния труд; 3) кратко изложение на дисертационния труд; 4) справка за приносите на дисертационния труд.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд на тема „Териториалната локализация за бизнеса /на примера на област Кърджали/” с автор Теньо Николов Манолов е завършено изследване и отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България, Правилника за неговото прилагане и Правилник за развитие на академичния състав в Тракийски университет. Дисертационният труд за присъждане на ОНС „Доктор”, с автор Теньо Николов Манолов има достойнства с вече посочени приносни моменти.

В качеството на член на научното жури, давам положителното си становище на представения дисертационен труд и предлагам да се присъди на Теньо Николов Манолов образователната и научна степен „доктор” по научна специалност „Народно стопанство (вкл.регионална икономика и история на народното стопанство)”, професионално направление 3.8 Икономика, област на висше образование 3.„Социални, стопански и правни науки”.

Дата: 09.09.2016.
гр. Стара Загора

Подпис:
/проф.д-р Ю. Яркова/